

Spitten in de tuin van ds. Van Raalte

Henk Poelarends

Over het leven en werk van ds. Van Raalte zijn al veel artikelen en boeken verschenen. Als voorman van de Afscheiding, als vervolgd christen, predikant en opleider aan een Theologische School, als emigrant en grondlegger van de stad Holland in Michigan. Ook over zijn periode in Ommen van 1838 tot 1844 is al veel gepubliceerd.¹⁾ Toch blijven er nog vragen open, ook al omdat verschillende auteurs elkaar op onderdelen tegenspreken zodat er zelfs legendevorming plaats vindt. Vragen als: Woonde ds. Van Raalte in Ommen in een oude boerderij? Waar gaf ds. Van Raalte zijn colleges? Wat gebeurde er in het "Van Raaltehuis" aan de Van Raaltestraat? Is het verhaal over de koe van ds. Van Raalte een legende of echt waar?

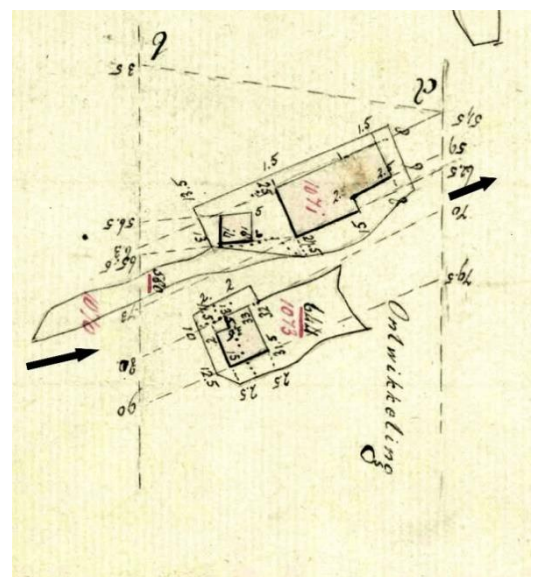
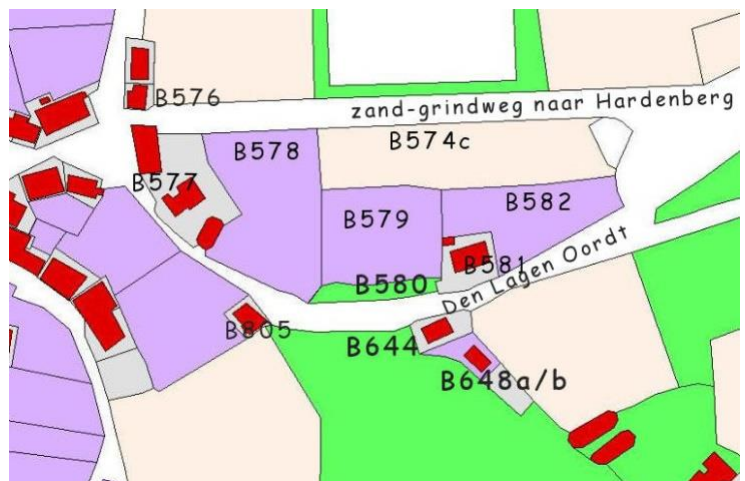
Nieuw onderzoek in het Kadaster en in de notariële archieven levert verrassende feiten op. Over die zoektocht gaat dit verhaal.

Aan de weg naar Hardenberg

Veel van deze geschiedenis speelt zich af in een kleine strook grond tussen twee wegen die vanaf het Bouweinde naar Hardenberg lopen. De ene weg heette toen Den Lagen Oordt, de andere was naamloos, een stuk zand/grindweg door de Ommeresch, aan de noordkant van Den Lagen Oordt. Het lag in het verlengde van het Bouweinde. (afb 1. Kadasterkaart 1832 bewerkt met perceelnummers)

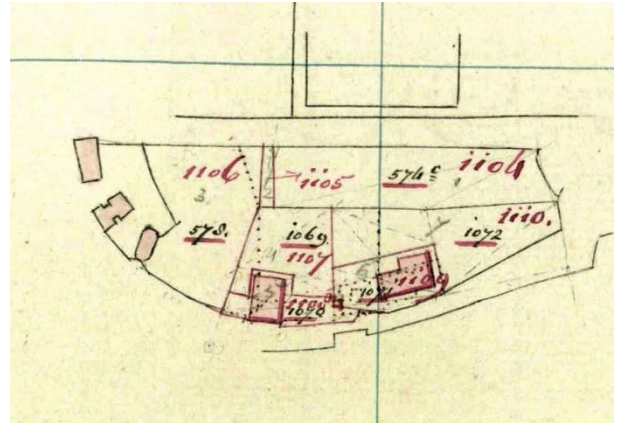
Op het kaartje hiernaast zien we de bebouwing en de verdeling in percelen van deze strook zoals deze in 1832 door het kadaster is ingetekend. Aan de noordkant van Den Lagen Oordt zien we een perceel met nummer B581. Dit is de boerderij die in 1838 door Jan Timmerman²⁾ verkocht wordt aan Derk Jans Kleinjans. Van deze oude boerderij hebben we een mooie tekening uit 1836. Dan wordt door Jan Wolters aan de overkant van de weg op B644 een woning afgebroken en herbouwd. Het kadaster kwam er achter dat een gedeelte van deze woning op de weg is gebouwd en daarom maken ze van deze nieuwe situatie een tekening. Heel nauwkeurig worden beide woningen opgemeten. De boerderij van Jan Timmermans is 19,5 meter lang en 11 meter breed, met een klein voorhuis en een groot achterhuis. (afb 2. Kadaster 1836 hulpkartaat bij perceel B1072)

Nog voordat de boerderij officieel in het kadaster wordt

overgeschreven op naam van Derk Jan Kleinjans wordt de oude boerderij afgebroken en opnieuw opgebouwd als een burgerwoning. In het kadaster wordt op de legger van Jan Timmerman ³⁾ in 1838 met potlood aangetekend dat de waarde van de woning nog niet te schatten is. "Het huis dat bij (belastingplichtige) in bezit was, moet in 1839 geschat worden". Wanneer ds. Van Raalte in mei 1839 in Ommen arriveert, neemt hij zijn intrek in deze nieuwe woning die dienst gaat doen als pastorie. De belastbare waarde van deze nieuwe pastorie is drie keer zo hoog als de waarde van de oude boerderij. Kleinjans betaalt in 1840 voor het eerst daarover de belasting. Het voorhuis is vergroot en het achterhuis is kleiner geworden.

Naast de pastorie wordt door Jan Timmerman ook een nieuwe woning gebouwd. Het kadaster maakt in 1840 van deze nieuwe situatie een tekening. We zien twee nieuwe woningen naast elkaar. Ook krijgen de percelen op dat moment nieuwe nummers. Het huis van Jan Timmerman op B1108 (links) en de pastorie op B1109 (rechts). (afb. 3 Kadaster 1840 hulpskaart bij perceel A1108)

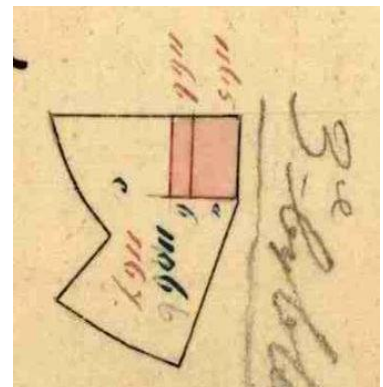
Lesgeven thuis

In deze nieuwe pastorie gaat ds. van Raalte lesgeven aan studenten die bij hem theologie willen studeren om predikant te worden. De studenten wonen in Ommen op kamers en komen dagelijks in de pastorie voor hun colleges. ⁴⁾ Bij de pastorie heeft ds. Van Raalte ook nog een klein lapje grond (B1110) waar hij een tuin van gemaakt heeft. ⁵⁾ De pastorie is zo groot dat er ook ruimte is voor een knecht, twee dienstmeisjes en een zieke broer; Petrus Johannes Albertus van Raalte. ⁶⁾ Wanneer deze in februari 1840 overlijdt, wordt door de naaste burenen, Jan Timmerman en Jan Wolters aangifte gedaan. ⁷⁾ Wanneer in februari 1842 dochter Christina Catharina overlijdt wordt aangifte gedaan door de overburenen Jan Wolters en Jan Schuttert. Zo werkt burenplicht. ⁸⁾

Tot nu toe was het een gaan en komen van studenten. Tussen mei 1839 en voorjaar 1842 zijn er zeven studenten afgestudeerd. Dan wordt het ineens rustig. Pas vanaf de zomer 1842 komen er enkele nieuwe studenten. ⁹⁾ In het voorjaar van 1843 komen er zoveel studenten dat het waarschijnlijk niet meer mogelijk is om allemaal tegelijkertijd bij ds. van Raalte in de pastorie colleges te lopen. Ook is er een nieuwe docent A. B. Veenhuizen die ds. van Raalte gaat ondersteunen. ¹⁰⁾ De oplossing wordt gevonden in het huren van een klein huisje dat enkele maanden eerder aan de grindweg is gebouwd, op 50 meter afstand van de pastorie.

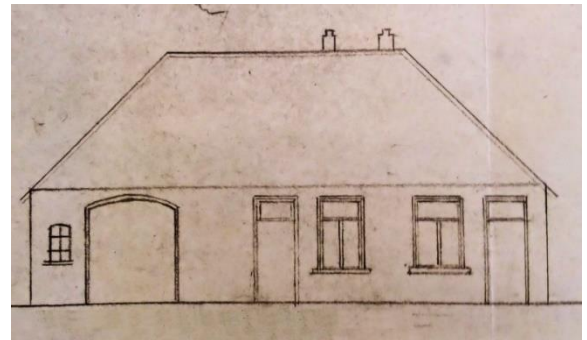
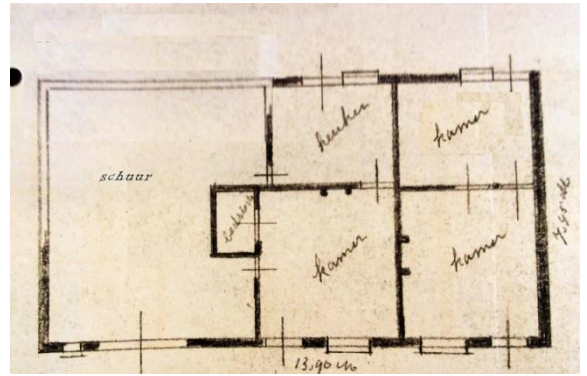
Het huisje aan de grindweg

Net achter het huis van Jan Timmerman worden op perceel B578 (daarna B1106) in de zomer van 1842 twee kleine woningen gebouwd door timmerman Roelof Lambertus van der Scheer, getrouwd met Alida ten Toren. Hij koopt op 15 januari 1842 de grond onderhands van de weduwe van Albert Schurink. ¹¹⁾ Perceel B1106 wordt in drieën gedeeld. Op B1165 wordt door Van der Scheer een **huis en schuur** gebouwd en op B1166 wordt een **huis** gebouwd. ¹²⁾ (afb. 4. Kadaster 1842: hulpskaart bij perceel A1165) Het kleine huisje

is 4,5 x 7,50 m, het grote is 9 x 7,50 m groot. Timmerman Van der Scheer is trots op zijn woning; in een latere akte ¹³⁾ vertelt hij dat hij de huisjes zelf heeft gebouwd.

In de zomer van 1842 verhuist het gezin Van der Scheer van de Gasthuisstraat ¹⁴⁾ naar hun nieuwe woning aan de grindweg naar Hardenberg. Deze bestaat uit een kamer met bedstede, een keuken en een ruime schuur als timmermanswerkplaats. Aan de voorkant van het huis geeft een grote deur toegang tot de schuur. ¹⁵⁾ (afb 5. Plattegrond van de woningen Bouwdossier 1948 nr 162) (afb. 6. Voorkant van de twee huizen 1842-1948)

Het rechter gedeelte van de twee-onder-een-kapwoning verhuurt hij aan ds. Van Raalte om het te gebruiken voor zijn theologische school. Waarschijnlijk gebeurt dit pas vanaf het najaar 1842 toen docent Veenhuizen lessen aan de studenten ging geven. Het bestaat uit twee achter elkaar liggende kamers van elk ongeveer 15m² groot, met elkaar verbonden door twee deuren.

Op 29 januari 1843 overlijdt Alide ten Toren. Daarvan wordt aangifte gedaan door de burens Jan Schurink en Jan Rozeboom, de smid die aan het begin van de grindweg woont. Roelof Lambertus hertrouwt op 12 oktober 1843 met Lubbechien Meijer, weduwe van Klaas Dunnewind uit Oudleusen. Ze blijven vooreerst in het huis van Van der Scheer wonen. ¹⁶⁾

Ondertussen groeit het aantal studenten dat bij van Raalte colleges komt lopen. Van Raalte geeft de colleges in zijn pastorie zoals student A.C. Tris in januari 1844 in een brief opmerkt; "Alle colleges geschieden bij Ds. van Raalte aan huis, het welke een goede gelegenheid is, zoo voor Ds. van Raalte als voor de studenten". ¹⁷⁾ Het huisje aan de grindweg wordt door de studenten o.a. gebruikt voor hun zelfstudie. ¹⁸⁾

In oktober 1844 vertrekt ds. Van Raalte naar Arnhem en komt er een einde aan het gebruik van het kleine huisje door studenten.

In het voorjaar van 1845 denken Roelof Lambertus en Lubbigchen na over hun toekomst en besluiten naar Friesland te verhuizen. De woning is, na het overlijden van Alida, eigendom van Roelof Lambertus en zijn twee minderjarige kinderen. De rechtbank in Deventer geeft toestemming voor verkoop zodat de boedel verdeeld kan worden en de schulden die op het huis rusten, kunnen worden afbetaald. ¹⁹⁾

Op 14 mei 1845 vindt de verkoop plaats. Carel Godefroi de Moen wordt eigenaar voor f 651,-- Van der Scheer bedingt dat ook enkele zaken niet met de verkoop mee gaan: een ladder, een trap en de staande en liggende vuurplaten. Deze neemt hij mee naar Friesland. ²⁰⁾

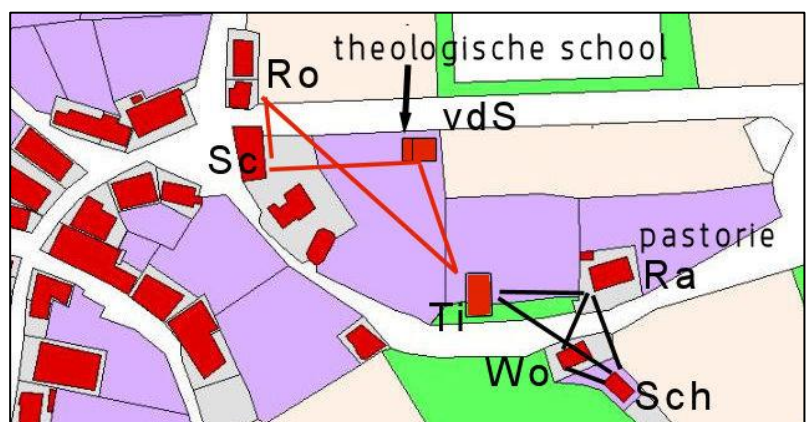
Burenhulp

Uit de kadastrergegevens weten we wie de eigenaar van een stuk grond of woning is. Maar zijn ze ook werkelijk de bewoners? Om dat te weten te komen, maken we gebruik van de bevolkingstelling in 1840 en de overlijdensaktes uit die periode. Bij het overlijden van iemand

worden de naaste buren ingeschakeld voor bv. de aangifte van overlijden en voor het regelen van de begrafenis. In onderstaand overzicht staan een aantal gegevens uit de overlijdensakten die inzicht geven in de sociale structuur en tevens duidelijk maken waar iemand woont. (afb 7. Overlijdensaktes waarin burenhulp zichtbaar is)

Burenhulp bij overlijden					
overlijdensakte		sterfhuis		Naaste buren	
jaar	aktenummer	perceel	bewoner	Naaste buur	Naaste buur
1840	8	B1109	Van Raalte	Jan Wolters	Jan Timmerman
1843	68	B1109	Van Raalte	Jan Schuttert	Jan Wolters
1842	67	B576	Rozeboom	Jan Timmerman	Jan Schurink
1843	15	B1165	Van der Scheer	Jan Schurink	Jan Rozeboom
1847	112	B648a	Schuttert	Jan Wolters	Willem Blankvoort (Ti)

Uit de plattegrond blijkt duidelijk hoe de burenhulp werkt en waar de buren wonen. Jan Timmerman blijkt voor twee sociale verbanden belangrijk. (In 1846 koopt Willem Blankvoort het huis van Jan Timmerman.)(afb 8. Patroon van burenhulp lijnen)

Conclusies:

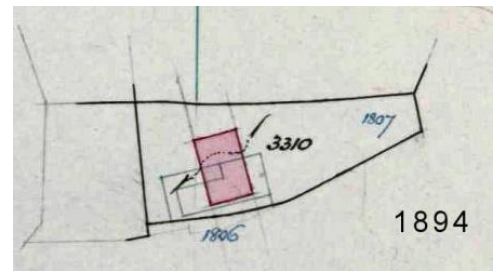
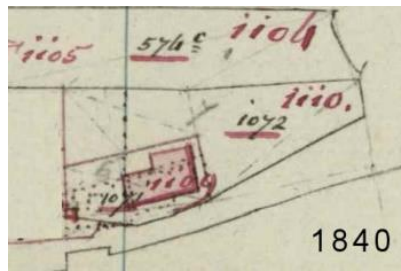
1. Ds. Van Raalte heeft gedurende de vijf jaar in Ommen zijn colleges gegeven in de pastorie aan Den Lagen Oordt.
2. De twee kamers in het huisje aan de grindweg (van Raaltestraat 24) zijn nooit langer dan 26 maanden als Theologische School in gebruik geweest. Waarschijnlijk maar 20 maanden, nl. vanaf voorjaar 1843, toen het aantal studenten fors toenam en er meerdere docenten meewerkten, tot oktober 1845.
3. Ds. Van Raalte zelf heeft waarschijnlijk nauwelijks gebruik gemaakt van dit kleine huisje.
4. Het linker gedeelte (van Raaltestraat 25) wordt in deze periode bewoond door familie van der Scheer en heeft dus nooit dienst gedaan als Theologische School.
5. Van der Scheer verkoopt zijn huisjes niet omdat de Theologische School vertrekt, maar vanwege de boedelscheiding na zijn hertrouwen.

Foto / schilderij pastorie ds. Van Raalte

Op de foto hiernaast is de pastorie te zien waarin ds. De Graaf in de dertiger jaren woonde.²¹⁾ Maar is dit ook de pastorie waar ds. Van Raalte woonde? Dat is niet het geval. De pastorie van ds. Van Raalte is in 1893 afgebroken, nadat ds. Bakker vertrokken is naar Emlichheim. Men besluit "voorlopig geen predikant te verzoeken daar de pastorie niet geschikt is voor een predikant"²²⁾ De oude pastorie wordt

helemaal afgebroken en daarvoor komt de pastorie die op de foto staat in de plaats. (Afb 9. Kadaster hulpkaartje bij perceel B 1109) (afb 10. Kadaster hulpkaartje 1894 bij A 3310)

De pastorie van ds. Van Raalte stond langs Den Lagen Oordt. De nieuwe pastorie, gebouwd door H. Timmerman Gzn, staat met de voorkant naar de weg zoals op het kadasterkaartje uit 1894 duidelijk te zien is. Het schilderij dat naar aanleiding van deze foto gemaakt is, geeft dus ook niet de pastorie van ds. Van Raalte weer. ²¹⁾ Daarmee is ook de vermelding dat de pastorie in 1871 al zou zijn afgebrand weerlegd. (Steen en Schopping)¹⁾ Het notulenboek van de Gereformeerde kerk van 1871 zwijgt hierover. Ook in de Overijsselsche en Zwolsche Courant is er geen bericht over te vinden. Wanneer er inderdaad in 1871 een nieuwe pastorie was gebouwd, kan deze in 1893 nog geen bouwval zijn.

Had ds. Van Raalte een koe?

Klopt de suggestie van M. Makkinga in "De Darde Klokke" nr. 44 dat ds. Van Raalte een koe had en dat deze misschien werd verzorgd door Jan Dunnewind?

Ds. Van Raalte had rond zijn huis en klein stukje grond. In het kadaster staat dit als tuin omschreven. ⁵⁾ Voor het houden van een koe heb je minstens 1 ha grond nodig. En dat was daar niet. De suggestie dat ds. Van Raalte misschien de grond van de burens heeft gebruikt omdat deze ook tot de Afscheiden kerk behoren is nergens op gebaseerd. Uit de volkstelling uit 1840 weten we dat Jan Dunnewind tot de huisgenoten behoort. Hij is knecht en daarvoor was er op de pastorie met grote tuin best ruimte. In januari 1840 trouwt hij met Elsje Kamphuis en vertrekt naar Eerde waar op 29 mei 1840 hun eerste kind wordt geboren. ²³⁾ Hij is dus hooguit een jaar knecht bij Van Raalte geweest. ²⁴⁾

Maar er is wel iets anders waardoor het verhaal over de koe van Van Raalte mogelijk de wereld is ingekomen. Ds. Van Raalte koopt namelijk op 31 maart 1842 uit de nalatenschap van Willem Butink een boerderij aan de Schurensteeg. ²⁵⁾ (nu Schurinkstraat 9). Rond de boerderij liggen

een tuin, percelen gras en hooiland. (afb 11. Bewerkte kadasterkaart 1832 met daarop het bezit van ds. van Raalte)(afb 12 internetfoto 2020 van Schurinkstraat 9) Dus genoeg mogelijkheden om daar koeien te houden. Waarschijnlijk heeft Van Raalte de boerderij verhuurd, maar niet aan Jan Dunnewind, die was ondertussen naar Lemele verhuisd. Na zijn vertrek naar Amerika verkoopt Van Raalte de boerderij aan Jan Slotman. ²⁶⁾

Tenslotte

Nauwkeurig onderzoek in de beschikbare bronnen laat zien dat in de loop van de tijd over het verblijf van ds. Van Raalte meerdere legendes zijn ontstaan. Historisch onderzoek blijft een boeiend gebeuren en nauwkeurig bronnenonderzoek is daarbij onontbeerlijk.

noten:

1.
 - a. M. Makkinga: De Darde Klokke nr. 44
 - b. M. Schopping: De Darde Klokke nr.153
 - c. Harry Woertink website Oudommen: bericht 5 juni 2009
 - d. G. Steen: Ommen rond de 19^e eeuw blz 192
 - e. A. Ruiter: Op Weg, Anderhalve eeuw Gereformeerde kerk Ommen, blz 22 – 29 en 40-41
 - f. Dr. J Wesseling: De Afscheiding van 1834 Deel 2 blz 202 - 218
 - g. H. Reenders: Van Schermakers, onruststokers en geheime opruijers... blz 136 - 190
 - h. G.G. Warner: Door het venster van Albertus Christiaan van Raalte blz. 61-65
 - i. Canon van Ommen: Dominee Van Raalte
2. M. Makkinga in Darde Klokke nummer 44
3. Kadaster: Leggernummer 186a van Jan Timmerman. Een legger is een overzicht waarop het kadaster alle bezittingen van een eigenaar bijhoudt.
4. M. te Velde: Overzicht van studenten die door ds. van Raalte zijn opgeleid
5. Kadaster: Leggernummer 270 van Derk Jan Kleinjans
6. Volkstelling 1840 Gemeentearchief Ommen
7. Overlijdensakte nr. 8 op 10 februari 1840 gemeente Stad Ommen
8. Overlijdensakte nr. 68 Christina Catharina van Raalte: 26 mei 1843
9. M. te Velde: overzicht van studenten die door ds. Van Raalte zijn opgeleid
10. Dr. J. Wesseling blz.213
11. Onderhandse akte van 15 januari 1842 (hypotheekakte kadaster deel 20 nr. 20) Van der Scheer koopt twee stukjes grond van Alfina Hutten, de weduwe van Albert Schurink
12. kadaster leggernummer 165 van Albert Schurink
13. Op 14 mei 1845 wordt door de rechtbank te Deventer uitgesproken dat Van der Scheer zijn boedel onder zijn kinderen mag verdelen in verband met zijn hertrouwen. De notariële akte 1704 (Wilhelm Chevallerau) bevat de informatie over de onderhandse akte, de rechtbankuitspraak en is ook akte van verkoop van het huisje aan ds. Carel Godefroi de Moen leggernummer 333
14. Volkstelling 1840 en Steen : Ommen rond de 19^e eeuw blz. 192
15. De bouwtekeningen komen uit het bouwdoos van 29 december 1948. Toen werd de woning door Frederik Jan Bosscher verbouwd. (leggernummer 2999) Daarbij staat ook de oude situatie getekend. In 1864 was de schuur al vergroot. Op de tekening heb ik dat weer aangepast.
16. Overlijdensakte Aleida 1843 akte 6 en trouwakte Roelof Lambertus en Lubbechien 12 okt. 1843 akte 9.
17. M. te Velde: overzicht van studenten die door ds. Van Raalte zijn opgeleid.
18. IJsselacademie : "Van Scheurmakers, ..." blz186.
19. Boedelscheiding Van der Scheer en kinderen: Wilhelm Chevallerau notariële acte 1704 ,
20. Koopakte in Wilhelm Chevallerau notariële acte 1704 (1845)
21. Oldommen : <https://www.oudommen.nl/oude-pastorie-van-dominee-dr-a-c-van-raalte-weer-terug-in-ommen/>
22. Notulen kerkenraad gereformeerde kerk januari 1893
23. Trouwakte Jan en Elsie 16 januari 1840, Ambt Ommen akte 2 + geboorteakte Jennigje 21 mei 1840, akte 31 in Eerde. In januari 1840 ondertekent Jan, als getuige het testament van Petrus Johannes Albertus van Raalte, die een maand later overlijdt .
24. Jan heeft een tijdje onder censuur gestaan omdat hij bij een groep hoorde die het niet eens was met het beleid van de kerkenraad en omdat hij met een meisje van buiten de kerk ging trouwen. Notulen kerkenraad 1838-1842.
25. Verkoopakte Schurinkstraat, notaris Wilhelm Chevallerau 1842 akte 1250 + Kadaster leggernummer 25
26. Kadaster: Leggernummer 292 van Jan Slotman, leggernummer 271 van ds. Van Raalte